

Ana dizi
Rastta büselik beşlisi
Nevâda kürdî dördüüsü
Gerdâniyede büselik beşlisi
Nevâda kürdî dizisi

Ana dizi
Rastta büselik beşlisi
Nevâda hicaz dördüüsü
Gerdâniyede büselik beşlisi
Nevâda hümâyün dizisi

Pest taraftan yapılan genişlemede ise yegâh perdesine hicaz dördüüsü getirilerek yegâhta bir hümâyün dizisi meydana gelir.

Nihâvend makamı dizisi
Yegâhta hicaz dördüüsü
Rastta büselik beşlisi
Nevâda kürdî dördüüsü
Yegâhta hümâyün dizisi

Nota yazımında donanımına si ve mi için küçük mücennep bemolleri konulan nihâvend makamının yeden sesi portenin birinci aralığındaki bakiye diyezli fa (ırak) perdesidir. Nihâvend makamının seyrine durak veya güçlü perdesi civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinilip güçlü perdesinde kullanılan çeşniye göre yarım karar yapılır. Bu karışık gezinti sırasında gereken yerlerde asma kararlar da yapıp yine karışık gezinilerek genişlemiş bölgeler de gösterildikten sonra ana diziyeye dönülür ve bu dizi ile rast perdesinde büselik çeşnisiyle ve genellikle yedenli tam karar yapılır.

Hacı Fâik Bey'in zencir usulünde, "Visâl-i yâre gönül sarf-ı himmet istemiş", Ali Rifat Çağatay'ın lenk fahte usulünde, "Zül-fün görenlerin hep bahtı siyâh olurmuş" mısrayla başlayan besteleri; İsmail Hakkı Bey'in, "Seni hükm-i ezel âşûb-ı devrân etmek istemiş" mısrayla başlayan ağır semâisiyle Tanbûrî Ali Efendi'nin, "Bilmezdim özüm gamzene meftûn imişim ben" mısrayla başlayan yürük semâisi; Hacı Ârif Bey'in circuna usulünde, "Uyur dâim uyanmazdı benim baht-ı siyehkârım" ve ağır aksak usulünde, "Ahterî düşkün garîb ü âşık u âvâreyim" mısrayla başlayan şarkıları; Vardakosta Ahmed Ağa'nın Mevlevî âyiniyle Doğan Ergin'in sofyan usulünde, "Şeyhimin illeri uzaktır yolları", Ahmet Hatipoğlu'nun aynı usulde, "Nice feryâd edip

Nihâvend makamı sevir örneği

zârî kılam ben" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 16^a, 26^b-27^a; Hâşim Bey, *Müsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 25; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Müsiki*, İstanbul 1321, s. 75-76; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 264; IV, 266; Özkan, *TMNU*, s. 208-213; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müsiki Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 208, 331.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

en-NİHÂYE

(النهاية)

Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in

(ö. 774/1373)

el-Bidâye ve'n-nihâye'sinin
el-Fiten ve'l-melâhim adıyla da anılan,
kıyamet âlâmetleri
ve âhîret ahvaline dair ikinci bölümü
(bk. el-BİDÂYE ve'n-NİHÂYE;
el-FİTEN ve'l-MELÂHİM).

en-NİHÂYE

(النهاية)

Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in

(ö. 606/1210)

garîbü'l-hadîse dair eseri.

Tam adı *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (*Nihâyetü'n-nazar fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*) olup garîbü'l-hadîs alanında daha önce telif edilen kitapların muhtevasını içerdiği için müellif ona *en-Nihâye* adını vermiştir. Eserin yazıldığı döneme kadar bu alanın en muteber çalışmaları olarak Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ile Hat-tâbî'nin *Garîbü'l-hadîs*, Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Garîbeyn*, Zemaşşerî'nin *el-Fâ'ik fî garîbi'l-hadîs* ve Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *Mecmû'u'l-muğîs fî garîbeyi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*

adlı kitapları kabul edilmekteydi. Bir kısmı hadisleri müsned tertibine göre sıralayan, bazıları hem Kur'an hem hadislerdeki garîb kelimeleri açıklayan bu eserlerin her birinde metot ve muhteva açısından kullanım zorlukları bulunmaktaydı. İbnü'l-Esîr, bu kitapların en kapsamlısı olan Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin çalışması ile onu tamamlamak için yazılan Ebû Mûsâ el-Medîni'nin eserini esas alarak sadece hadislerdeki garîb kelimeleri açıklamıştır. Eserine bunların yanında çeşitli kaynaklardan derlediği hadis ve eserlerdeki garîb kelimeleri ilâve etmiştir. Bu iki çalışmanın madde başlarını ve içindeki hadisleri bir araya getirdikten başka her iki eserdeki mükerrer lafızları ayıklamış ve diğer hadis kitaplarından tesbit ettiği başka garîb kelimeleri de eklemiştir. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*'de Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin eserinden aldığı hadisler için "he", Ebû Mûsâ'nın eserinden aldığı için "sîn" rumuzunu kullanmış, kendi ilâveleri için herhangi bir işaret koymamıştır. Ancak kitabın nâşirlerinden Tâhir Ahmed ez-Zâvî ile Mahmûd Muhammed et-Tanâhî müellifin ilâvelerinin başına yıldız (*) işareti koymuştur.

Müellif *en-Nihâye*'nin mukaddimesinde garîbü'l-hadîs ilminin doğuşu, gelişmesi, bu alanda yazılan eserlerin metotları hakkında bilgi vermiş ve bunların eksik yönlerini kendi eserinde telâfi etmeye çalıştığını belirtmiştir. Eserini kelimelerin ilk üç harfine göre alfabetik olarak düzenlemiş, ilk iki harfe göre de bab başlıkları koymuştur. İbn Kuteybe, Hattâbî ve özellikle Zemaşşerî'den sık sık ıktibaslarla bulunmuş, çoğunlukla faydalandığı kaynakları zikretmekle birlikte kaynak göstermeden alıntı yaptığı da olmuş, bazan da kaynakları eleştirmiştir. İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'de modern alfabetik sıralama yöntemine yakın bir sistem geliştirmesi bazı muhadislerin övgüsünü kazanmıştır (Sehâvî, III, 49; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 185).

İbnü'l-Esir kitabında sözlük açıklamalarıyla yetinmeyip zaman zaman ilmî birikimini de göstermiş, ele aldığı kelimenin bulunduğu rivayette ilgili bir meseleyi kısaca izah etmiş (I, 231), bazı fikhî ihtilâflara dair görüşünü açıklayarak fukahânın kanaatlerini tartışmış (II, 337; III, 325), birbirine zıt gibi görünen hadisler arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışmıştır (I, 106-107; IV, 148). Gramer tartışmalarına da geniş yer vermiş, zaman zaman nahivcilere muhalif kanaatlerini beyan etmiştir (I, 310; V, 118). Bu özellikleri yanında eserde az da olsa bazı sözlerin hadis diye nakledildiği ve bazı kelimelere yanlış anlam verildiği de olmuştur.

en-Nihâye üzerinde ihtisar, zeyil ve manzum hale getirme türlerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Muhtasarları arasında Süyûtî'nin, eserdeki hadis metinlerini çıkarıp sadece garib kelimelerle açıklamalara yer verdiği *ed-Dürrü'n-neşir telhîsu Nihâyeti İbni'l-Esir* adlı çalışması meşhurdur (Kahire 1322, *en-Nihâye*'nin kenarında). *en-Nihâye*'yi İsâ b. Muhammed b. Ubeydullah es-Safevî'nin yarınaya ihtisar ettiği, Müttaki el-Hindî'nin de eser üzerinde bir muhtasarı bulunduğu kaydedilmektedir. Selâhaddin Hifnî de kitabı *Muhtaşaru'n-Nihâye fi garibi'l-hadîs ve'l-eser* adıyla kısaltmıştır (Küveyt 1406; Kahire 1411).

Zeyilleri arasında, Safiyüddin Mahmûd b. Ebû Bekir Muhammed el-Urmevî'nin *Zeylû'n-Nihâye'si* ile Süyûtî'nin *ed-Dürrü'n-neşir*'e yedi varak kadar ilâvede bulunarak *et-Tezyil ve't-teznîb 'alâ Nihâyeti'l-garib* adını verdiği kitabı anılabilir

(nşr. Abdullah el-Cebbûrî, Riyad 1402/1982, 1403/1983). İbn Berdis, *el-Kifâye fi'htişârî (fi nazmî)'n-Nihâye* adlı iki ciltlik çalışmasında *en-Nihâye*'yi kısaltarak manzum hale getirmiştir (Brockelmann, *GAL*, I, 439). Günümüzde Ebû Abdullah Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Allûş, *el-İnâye bi'n-Nihâye ve Fevâtü'n-Nihâye* adlarıyla iki zeyil kaleme almış ve bunları *ez-Zeyl 'ale'n-Nihâye fi garibi'l-hadîs ve'l-eser* ismiyle tek cilt haline getirmiştir (Beirut 1417/1997). Daha sonra *en-Nihâye*'yi esas alarak Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, İbn Kuteybe, Hattâbî ve Zemaşerî'nin garibü'l-hadîs dair eserleriyle Ukberî'nin *İ'râbü'l-hadîs*'inden faydalanarak *el-Câmi' fi garibi'l-hadîs* adlı çalışmasını yayımlamıştır (I-V, Riyad 1422/2001).

en-Nihâye, Arap dili açısından önemli kaynaklardan biri sayıldığından İbn Manzûr *Lisânü'l-'Arab*'ında ondan istifade etmiş, ayrıca Nevevî *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* ile el-Minhâc *fi şerhi Şaḥîhi Müslim b. Ḥaccâc*'ında, Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî *el-Mişbâhu'l-münir fi garibi's-şerhi'l-kebîr*'inde ve Murtazâ ez-Zebîdî *Tâcü'l-'arûs*'unda *en-Nihâye*'ye sık sık başvurmuştur.

Eser önce tek cilt olarak (Tahran 1269, taş baskısı), ardından Abdülazîz b. İsmâil el-Ensârî et-Tahtâvî'nin tashihi ve Süyûtî'nin *ed-Dürrü'n-neşir*'i ile birlikte dört cilt halinde (Kahire 1311) yayımlanmış, daha sonra Süyûtî'nin *ed-Dürrü'n-neşir*'i ve Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*'i ile beraber yine dört cilt olarak neşredilmiştir (Kahire 1318, 1322). Kitabın I. cildinin ilk

sayfasında bu baskıda Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî'nin *Taşhîfâtü'l-muhaddisîn fi garibi'l-hadîs*'inin de yer alacağı kaydedilmişse de bu eser yayımlanmamıştır. *en-Nihâye*'nin el-Matbaatü'l-Osmâniyye baskısı (Kahire 1311) neşirlerin en güvenilirli olmakla birlikte diğer baskılarda olduğu gibi onda da yanlış okumadan kaynaklanan hatalar mevcuttur. Kitabın en sağlıklı neşri, Tâhir Ahmed ez-Zâvî (eserin ilk üç cildinin neşrine katılmıştır) ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî'nin gerçekleştirdiği beş ciltlik baskısıdır (Kahire 1383-1385/1963-1965; Beirut 1383/1963; Lahor 1390/1970).

İbnü'l-Esir'in *en-Nihâye*'den sonra kaleme aldığı *Menâlü't-tâlib fi şerhi Tivâli'l-garâ'ib* adlı eseri büyük ölçüde *en-Nihâye*'yi tamamlayan bir çalışma olmakla birlikte burada daha çok uzun metinli rivayetlere yer verilmiş ve bunların hem kelimeleri hem metinleri şerhedilmiştir (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Mekke-Kahire 1400-1403/1980-1983). Bağdatlı İsmâil Paşa, müellifin *Nihâyetü'l-esiriyye fi lugâti'l-hadîsiyye* adlı bir diğer eserine işaret etmekteyse de (*Hediyetü'l-'arîfin*, II, 3) başka kaynaklarda onun böyle bir çalışmasından söz edilmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdüddin İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi garibi'l-hadîs ve'l-eser* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Kahire 1383-85/1963-65, I-V, bk. neşreden giriş, I, 34-41; a.mlf., *el-Menâlü't-tâlib fi şerhi tivâli'l-garâ'ib* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Kahire, ts. (Matbaatü'l-Medenî), neşreden giriş, s. 34-41; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beirut, ts. (Dâru Sâdir), I, 8; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, Beirut 1403/1983, III, 49; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beirut 1399/1979, II, 185-186; a.mlf., *et-Tezyil ve't-teznîb 'alâ Nihâyeti'l-garib* (nşr. Abdullah el-Cübûrî), Kahire 1968, I, 60-62; Muhammed Abdullah el-Hamdân, *Benü'l-Eşir: el-Fürsânü's-şelâse*, Taif 1393/1974, s. 31-34; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 259; Hâris Süleyman et-Dârî, "el-İmâm Mecdüddin İbnü'l-Esir ve cühûdühü fi'l-hadîsi's-şerif", *Buhûş nedveti Ebnâ'l-Esir*, Musul 1983, s. 5-40; Fâtima Hamza er-Râzî, "Hareketü't-te'lif fi lugati garibi'l-hadîs", *el-Mevrid*, IX, Bağdat 1981, s. 72; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, "Mecdüddin İbnü'l-Esir ve cühûdühü fi 'ilmi garibi'l-hadîs", *Mecelletü Külliyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye Câmi'atü Ümmi'l-kurâ*, I/1, Mekke 1401-1402/1980-81, s. 39-72.

İBRAHİM HATİBOĞLU

en-Nihâye'nin unvan sayfası ile ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 179/1)